

Skolerne i Fanefjord Sogn

Uddrag fra gods nr. 2 – Fanefjord sogn – Møn, af Kirsten Lütchen-Lehn, Vollerup

Frederik IV bestemte i 1721 i anledning af sin 50-årsdag, at der skulle opføres 20 skoler i hvert af hans 12 rytterdistrikter, og til hver skole skulle der ligge mindst 280 tdr. hartkorn. Dette var ikke muligt hverken i Tryggevælde eller Vordingborg rytterdistrikter, og på den måde fik krongodset på Møn sine 10 rytterskoler, hvoraf de to blev bygget i Fanefjord sogn, en i Dame og en i Hårbølle, som begge blev indviet den 9. juli 1727. Den første skoleholder i Dame hed Peter Thess, og den første i Hårbølle var Peter Nielsen. Man ved fra Biskop Hersleb og Biskop Balles visitatsbøger, at ungdommen i sognet "var skikkelig og de konfirmerede temmelig øvede – skolen også", og at "adskillige Børn, som havde søgt Degns læsning svarede med Forstand og læste vel."

I 1739 kom under Christian VI "Danmarks første almindelige Skolelov for Landsbyerne", der skulle så mange skoler, som der var behov for, og mange skoleholdere måtte nu også tjene som degne. I Fanefjord ændrede denne lov intet, det var ikke nødvendigt. I 1805 sagde visitatsen om Hårbølle skole: "Børnene udviste godt Begreb og Færdighed, i Lærdommen, - 12 skriver, og 7 har tillige gjort smuk Fremgang i Regning."

I 1814 kom den nye skolelov, som havde været undervejs siden 1789, da "Den store Skolekommission" blev nedsat. Det var vigtigt, at de nye, frie og selvstændige bønder fik en bedre uddannelse end hidtil, hvor skoleforholdene mange steder havde været meget ringe med megen gold udenadslæren og halvdårlige skoleholdere.

Den første nye skole i Fanefjord sogn blev Tostenæs skole, som blev taget i brug 1816 og fik Hans Jensen Mørch som lærer, som var den første seminarieuddannede lærer i sognet. I 1829 var der 75 børn i skolen, og biskop Mynster sagde: "At Mørch er en brav Mand, men både han og Børnene skrælede for meget". I Dame skole gik der i 1819, 160 børn og Ivar Christophersen var lærer. Skolekommissionen, som bestod af præsten som født formand samt gårdmændene Peder Hendriksen og Hans Mortensen besluttede at gøre det halvfærdige skolehus i Askeby færdigt for at hjælpe på pladsmanglen i Dame skole, og 1820 blev Poul Jensen Mørck den første lærer her, hvor der i 1829 var 70 børn. Hårbølle skole gik på samme tid 86 børn, og Jørgen Stauning var lærer her.

Skoleloven i 1814 fik meget stor betydning, der blev tvungen skolegang fra det 7. til det 14. år, og regning og skrivning blev pligtige fag, mens der skulle gives vejledning i geografi, danmarkshistorie og naturhistorie og fra 1828 i gymnastik. Skolerne blev gjort 2-klassede, og det hjalp meget på pladsmanglen. Der blev også påbudt "Skolemult", hvis forældre holdt deres børn væk fra skolen uden grund, - det vakte harme mange steder. Denne lov blev grundlaget for udviklingen af folkeskolen. Der kom forbedringer i 1856 - 1899 og 1904 både for børn og lærere, og de næste skolelove kom engang i 1930'erne.

Samtidig med, at Askeby skole stod færdig skulle der udlægges skolejord til den og til Tostenæs skole, og det samme problem, som man havde haft 20 år før, da Dame skolejord skulle udlægges, opstod igen. Det var svært at få gårdmændene til at enes om at udlægge "forordningsmæssig" jord til skolerne. Der var landvæsenskommissionsmøde i 1816, hvor der ikke opnåedes enighed, og pastor Paludan, der var formand for skolekommissionen skrev derfor til amtsprovst Krogh i Stege, som var formand for amtets skoledirektion, om at få afholdt et åstedsmøde snarest for at få bestemt; "Hvor og over hvis lodder skolestien bør gå til Tostenæs nye Skole, som umuligt kan frekventeres og altså er urigtigt bygget, så længe de Mænd, over hvis Marker de stakkels Børn skal gå i Pløje til Bæltstedet, udjage dem fra deres Lodder med skældsord, Forsmædelser, og som man siger, endog med Hunde, samt at dømme om også sådanne stier skulde betales og godtgøres dem, på hvis Jorde de falde og hvorledes da? – "Skal en Lærer i Tostenæs tilmed ingen jord have at dyrke strax i Maaren, må han gå fra Skolen igen, og skulle de øvrige uafdelige være udsatte for deres Grovheder, der ingen Godtgørelse nu i mange År har fået for udlagt Jord, tabe de al Agtelse og med det Samme Lyst og Mod til deres Arbejde."

Det var barske ord, der lød, efter at den nye skolelov var trådt kraft. Mødet blev fastsat til den 5. sept. 1817, og både gårdmænd fra Vollerup og Tostenæs skrev til kommissionen. Vollerupmændene: Svend Hansen - Hans Rasmussen - Hans Peiter Larsen - Niels Hansen - Anders Jochumsen - Jens Jochumsen - Peder Hansen - I. Jacobsen - Anders Hansen - Christen Hansen og Jørgen Andersen skrev: ”Vi underskrevne tror ikke, at vor Nådigste Konge og Landets milde Herre haver pålagt os således at opbygge nye Skoler, - vi haver derfor for Tiden ej været villige til at give Opskud til Samme, men formedelst Trusler og Tvangsmidler måttet betale dertil.”

Desuden ville de ikke betale en eneste skilling mere til jord eller skoler, før det bliver nærmere undersøgt ved lov og ret, om de har pligt til det.

Tostenæsgårdmændene: Hans Hansen - Niels Christoffersen - Hans Jensen - Mads Jørgensen - Christopher Nielsen - Jeppe Christiansen - Christian Rasmussen og Jørgen Jørgensen erklærer, at skolejordens udlæggelse kan vente, indtil det bliver afgjort, om godset var pligtig til at bygge Tostenæs skole, da de så venter at blive fri for at udlægge jorden.

Skoledirektionen meddelte, at det ved den kgl. revolution i 1812 bestemt, hvor Tostenæs skole skulle ligge, det var derfor kun et spørgsmål om skolejords udlæggelse. Isak Hemmingsen erklærede på Askebys vegne, at man intet ville betale til Tostenæs skole, før Askeby skole stod færdig. Jorden til Tostenæs skole skulle udlægges af lodder, der tilhørte Hans Mortensen og Hemming Hansen i Tostenæs samt Christen Hansen i Dame, og kommissionen bestemte i 1818, at de skulle have 4 tdr. byg pr. td. land efter kapitelstakst, første gang for 1819; det samme kom til at gælde for de 3 tdr. land, som i 1814 var udlagt til Askeby skolejord. Hemming Hansen skulle desuden sørge for, at der var lås for hans lod ind mod skolejorden, "således at der fra ingen af siderne kan ske ufred."

Det blev også bestemt, at der skulle anlægges både en sti og en kørevej fra skolen til Tostenæs by; politiet i Stege skulle sørge for, at man udlagde stien straks efter høsten. - Hvis der ellers opstod hindringer skulle formandskabet lade forfatte og bekoste et "Situationskort" over samtlige de lodder, hvor det kunne antages, at stier burde udlægges. Det må, som alt tyder på, have været en stor bekostning for interessenterne at opføre skoler kun et års tid efter det store pengekrak i 1813; intet havde ændret sig økonomisk til det bedre, snarere tværtimod. Det var meget svære tider både for landbrug og handel med mange fallitter; - det var nok ikke så mærkeligt, at Askeby skole først stod helt færdig i 1820.

Der var en mængde udgifter forbundet med driften af skolevæsenet, hvilket ses af de gamle regnskaber. Brandkontingent for Dame, Tostenæs og Hårbølle skoler kostede 5-6 rbd. årligt indtil 1843. Godskassen betalte årligt 6 rbd. 2 mark og 15 sko til skolekassen, beløbet blev udregnet efter godsets hartkorn med 1½ sko pr. td. Land.

Der var en skolepatron, som sammen med præsten var medlem af skolekommissionen, og det skulle helst være en af de "større" selvejere; det var et tillidshverv, som gik på omgang, og i årene 1830 - 1843 var Jacob Albrechtsen, Askeby, Hans Jochum Larsen, Hårbølle, Christen Hansen, Dame, Christoffer Larsen, Vindebæk, Peter Larsen og Johan Philip Larsen skolepatroner. Hvert år blev der leveret "Skolebrænde" til skolehusene, det kostede godskassen savepenge ca. 2 rbd. -

Skolelærer Mørch i Tostenæs var i mange år lægdsbestyrer for sognet, og dette blev betalt af godsets kasse med 35 rbd. årligt. Lærer Stauning i Hårbølle "Forfærdigede i Året 1830 Godsets Protokol", og han fik 2 rbd.

I 1841 blev styrelsesformen på landet ændret, - man fik sogneforstanderskab i de næste 25 år, indtil sognerådene blev indført ved landkommunalloven af 1867. Dette bevirkede, at skolekommissionen i en del år forsvandt, men den blev genindført i 1867, dog i en lidt anden form. Nogle af godsets udgifter til skolevæsenet forsvandt, men der kom andre til. Til skolekassen blev der stadig betalt, og nu betaltes der også skoleløn; i 1858 var det 2 rbd. og 2 mark pr. måned, og i 1860'erne blev det til 6 rbd. 2 mark og 8 sk., der blev stadig sat 12-14 favne skolebrænde om året og det blev til 12-14 rbd.

Lærer Jensen, Dame skole var ikke helt tilfreds med at få sin løn udbetalt en gang om året og skrev i 1869 til byfoged Bjørnsen i Stege og bad om henstand med betaling af nogle ting, som han havde købt på auktion i marts på Askeby skole, da "han kun fik løn 1 gang årligt, nemlig

til Mortensdag, og dette ikke er lovmedholdigt". Til gengæld fik han træ til en flagstang for 2 mark. Man havde også fået en ny udgiftspost, nemlig til Seminariefonden, der blev beregnet 11 ½ sk. pr. td. hartkorn – ca. 6 rbd. årligt – til hjælp til uddannelse af nye lærere.

Dengang der i 1818 blev afholdt kommissionsmøde i Tostenæs, bestemtes der, at der skulle anlægges kørevej fra Tostenæs by til skolen, men efter godt 40 års forløb, hvor der intet var sket, tabte Tostenæsboerne endelig tålmodigheden, og deres bymænd skrev følgende til sogneforstanderskabet for Fanefjord sogn:

"Lige siden Tostenæs Skoles opførelse nu over 40 år siden have beboerne, som høre til denne by ofte følt et stort savn derover, at ingen offentlig vej er udlagt til denne skole. Vel findes en Vej anlagt ved udskiftningen fra Tostenæs By igennem dens marker til stranden, men samme er nærmest bestemt for udflytterne og går igennem Hemming Nielsens lod til husmandsjorden og er at betragte som strandvej. Fra denne fører en anden vej igennem Niels Jørgen Hansens lod til skolen, hvilken af beboerne for det meste er bleven afbenyttet, når disse have noget at befordre dertil, men da denne er at betragte som aldeles privat anlagt alene for vedkommende ejers brug, har den til visse tider været næsten ufremkommelig, ja, endog spærret. Det er i manges interesse, at denne sag kunde blive ordnet, og der har også flere gange været gjort forslag dertil, men da disse endnu ikke have ledet til nogen forandring, så troede vi, da den nuværende ejer befindes villig imod passende godtgørelse, at udlægge et stykke jord langs med skellet imellem ham og Hans Hansen, hvorved denne vej dels bliver kortere og bedre at vedligeholde, at burde benytte denne lejlighed, og idet vi herved tillader os at gøre det ærede sogneforstanderskab bekendt hermed, håbe vi tillige, at det ikke vil undlade at virke til denne sags fremme, der har ligestor interesse såvel for beboerne som for skolen og lærerne."

Tostenæs, d. 9. nov. 1860.

"I Henhold" til foranstående Anliggende tillader Bymændene sig herved at erklære, at de for deres Vedkommende antage Forslaget for gavnligt, såfremt bekostningerne fandtes på Kommunen, hvilket efter Niels Jørgen Hansens Forlangende vil blive at beregne til 4 td. byg pr.td. land efter Kapitelstakst, og at Vejen over Hemming Nielsens Lod bliver anlagt efter Byens Kort.

Tostenæs, d. 9. Nov. 1860

Jørgen Jørgensen - Hendrik Pedersen - H. Christiansen - C. Carstensen - Lars Nielsen - Christopher Andersen - P. Rydahl - Niels Jørgen Hansen - Christen Nielsen - Peder Jørgensen - Hans Hansen - Johan Hansen - Hemming Nielsen - N. Chr. Frederiksen og Lars P. Jørgensen.

Om beboerne dengang fik deres ønske opfyldt om en ordentlig vej, er der ingen svar på. Men præcis 42 år efter - 11. nov. 1902 - ansøgte 46 beboere sognerådet om en ny vej til Tostenæs skole, hvilket blev afslået.

I de følgende år, hvor børnetallet voksede, blev der oprettet flere skoler. Da Askeby skole blev nedlagt i 1860, blev Kobbelskolen (Hårbøllevej 15) opført og forskolen til denne i 1932 på hjørnet af Præstebjergvej og Hårbøllevej (Hårbøllevej 8).

Den gamle rytterskole i Hårbølle (nuværende Hårbøllevej 47) blev udvidet 1873 og forskolen oprettet 1885. Dame gl. skole (nuværende Fanefjord Kirkevej 3) blev udvidet både i 1869 og 1889, og forskolen (nuv. Fanefjordgade 172). bygget i 1885.

I 1887 blev der stiftet en friskole af en kreds af forældre som ønskede bedre forhold for både børn og lærere, og hvor de udvidede læseplaner blev strengere overholdt. Der var dengang 810 børn under 14 år i sognet, og skolen fik så stor tilslutning, at man allerede efter en måneds forløb måtte ansætte endnu en lærer. De to første lærerkræfter var Theodor Jensen og Andrea Holm. Det var ikke dyrt at gå der, - forældrene hjalp med alle praktiske ting, vedligeholdelse af skolen m.m. - både træskomanden i Vollerup og stenhuggeren i Kokseby havde alle deres børn i friskolen. Den lå på hjørnet af Hårbøllevej og Vollerupgade (nuv. Hårbøllevej 20) og blev lukket i 1930.

Jonna Kjær-Nielsen

2010